Doctori care au fost: Apostol Arsaki (1783-1874) – doctor, politician, filantrop

Lidia TRĂUȘAN-MATU

Cercet. științ. dr., Facultatea de Istorie,
Universitatea București

E-mail: lidiatrausan@gmail.com

Schiță de portret

Momentele directoare ale vieții lui Apostol Arsaki ne sunt cunoscute din documente de arhivă, din memorii și schițe biografice. Copilăria și-a petrecut-o la Hotahova, ținutul Coriței din Epir, în nordul Albaniei de azi, unde s-a născut în 1783[1]. La sfârșitul veacului al XVIII-lea, ca urmare a regimului opresiv instaurat de turci în Balcani, familia lui va emigra în Valahia. Nu stă mult în țară. În 1804, tatăl lui Apostol, Chiriac Arsaki, îl trimite la Viena ca să studieze la colegiul condus de grecul Neofit Duca. Tânăr inteligent, Apostol se descurcă bine la toate disciplinele, dar la filosofie și științe naturale s-a remarcat în mod special. Șase ani mai târziu, în mai 1810, după o tentativă de a studia filosofia, îl întâlnim în Germania la Universitatea din Halle învățând medicina[2]. Dintre marii profesori de la facultate, singurul care l-a cucerit până la fascinație a

1 Anul nașterii lui Apostol Arsaki variază de la autor la autor. Dimitrie R. Rosetti apreciază că Arsaki s-a născut în anul 1769, în *Dicționarul contimpuranilor din România (1800-1898)*, București: Lito-Tipografia „Populară", 1898, p. 14. Pompei Gh. Samarian menționează anul 1789, în *Medicina și farmacia în trecutul românesc*, vol. II, București: Tipografia „Bucovina" I.E. Torouțiu, 1938, p. 142. La fel consideră Nicolae Vătămanu, „Dr. Apostol Arsaki. 1789-1874", în *Studia et Acta Musei Nicolae Bălcescu*, București, 1969, p. 365 și Georgeta Penelea, „Apostol Arsaki – Un personaj uitat", în *Magazin istoric*, nr. 1, 1996, p. 20. Victor Gomoiu propune anul 1792, în *Repertor de medici, farmaciști, veterinari din ținuturile românești*, vol. I, Brăila, Tipografia „Presa", 1938, p. 23. Relativ recent istoricul grec Dimitris Michalopoulos, investigând arhivele de la Halle din Germania, consideră că anul 1783 ori 1784 este cel mai apropiat de realitate, în *Arsaki. La vie d'un homme d'Etat*, București: Editura Academiei Române, 2009, p. 18.

2 Dimitris Michalopoulos, *op.cit*., p. 5.

fost Johann F. Meckel, unul dintre cei mai cunoscuți anatomiști ai timpului. Clipa când vestitul profesor a acceptat să-i fie îndrumător la teza de doctorat a considerat-o șansa întregirii sale intelectuale.

Avem câteva informații despre perioada petrecută de Arsaki la Halle. Se pare că era un student interesat nu numai de cursurile și laboratoarele ce se țineau la facultatea de medicină, ci și de dimensiunea politică și culturală a timpului. I-a plăcut să se afirme drept susținător al independenței grecilor din Elada și prin sprijinul material dat societăților militante a acționat în acest sens[3]. De neuitat – vorbesc sursele – este recitalul de poezie patriotică ținut în onoarea lui Napoleon, pe când acesta vizita Viena. De asemenea, este preocupat de istoria medicinii. Scrie un studiu cu titlul „Expunere sinoptică a istoriei medicinei", din care publică scurte fragmente în revista *Hermes*[4]. În paralel, este angajat în munca de cercetare pentru teza de doctorat. Multe subiecte legate de anatomie și neurologie îl atrag. O întrebare însă îi tot revine în minte: cum funcționează „creierul și măduva spinării" la pești? În căutarea unui răspuns satisfăcător, pleacă pentru câteva luni la Napoli, în Italia, unde exista un laborator bine echipat tehnologic. Rezultatele experimentelor de aici vor constitui baza lucrării sale de doctorat. În 1812, atât coordonatorul cât și raportorii tezei îi apreciază contribuția la descifrarea „sistemului nervos la vertebrate" drept „originală și de calitate", iar Arsaki obține titlului de „doctor în medicină și chirurgie"[5]. În paranteză fie spus, lucrarea publicată în 1813 cu titlul *De piscium cerebro et medulla spinali: dissertatio inauguralis quam consensu illustris facultatis medicae Halensis*, avea să cunoască două ediții și mai multe citări, mai ales în lucrările legate de anatomia vertebratelor[6]. În acest context, Apostol Arsaki pare interesat de o carieră universitară la Halle. Îi plăcea să cerceteze, dar detesta munca de profesor. A renunțat destul de repede la gând în favoarea întoarcerii în Valahia. Nu însă înainte de a urma un stagiu de oftalmologie la clinica lui Georg Beer din Viena[7].

Întors la București, aceasta se întâmpla în 1813, ajunge destul de repede în anturajul lui vodă Ioan Caragea (1812-1818). Mai întâi, în calitate de medic de casă, apoi de „sfătuitor" personal pe probleme de politică externă. Cooptarea lui Arsaki la curtea lui vodă o punem pe seama prestigiului profesional de care de bucura, a culturii umaniste solide și a bunei stăpâniri a vreo șase limbi străine: greacă, germană, franceză, turcă,

---

3 Alexandru Gavriș, „Apostol Arsaki: Conservatism Intellectual Sources and Political Paradox", în *The Roumanian Journal of Modern History*, vol. II, nr. 1, 2011, p. 36.

4 Nicolae Vătămanu, *op.cit*., p. 367.

5 Vezi lista cu „doctorii și chirurgii ce se află în 1833 în tot Principatul Țării Românești", publicată în *Buletin. Gazeta administrativă*, nr. 45, 18 septembrie 1833, p. 249.

6 O analiză a tezei de doctorat a lui Apostol Arsaki la Octavian Buda, *Identitate națională și medicină socială. Antropologie culturală, psihiatrie și eugenism în România – 1800-1914*, București: Editura Muzeul Național al Literaturii Române, 2013, pp. 114-124.

7 G.Z. Petrescu, „Primul oculist titrat din țările Române", în *Revista Științelor Medicale*, nr. 8-9, 1941, p. 618.

italiană, latină. A contat și faptul că era foarte bogat. Arsaki s-a aflat în serviciul lui Caragea vreme de cinci ani.

Între cele două slujbe, găsește timp să se însoare. În anul următor (1814), se căsătorește cu Anastasia Darvari, fiica doctorului Constantin Darvari, macedonean de origine, stabilit la București la sfârșitul veacului al XVIII-lea, care-i aduce o avere considerabilă. Soții Arsaki au avut trei copii: Gheorghe, Elena și Olimpia. Fiul, Gheorghe Arsaki (1815-1835), ca aproape toți tinerii înstăriți din familiile burgheze, s-a dus la Viena să studieze medicina. Aici se îndrăgostește fără scăpare de o „încântătoare" tânără evreică, însă de „condiție modestă". Bătrânul Arsaki, având proiecte ambițioase cu viitorul copiilor, s-a înfuriat rău de tot și a făcut tot posibilul ca să împiedice logodna. Tinerii, făcând mare caz de idealurile și suferințele lor, ca niște adevărați romantici, sfârșesc prin a se sinucide[8]. Doar fetele aveau să-i împlinească visele aristocratice ale lui Arsaki. Fiica cea mare, Elena Arsaki (1821-1876), a fost căsătorită de două ori în cercul nobilimii valahe: prima oară cu Dimitrie Mănescu-Filitti și a doua oară cu Grigore Cantacuzino[9]. Din prima căsătorie s-au născut Apostol Mănescu și Maria, căsătorită cu Teodor Văcărescu. Din al doilea mariaj a mai avut două fete: Elena, căsătorită cu Constantin Bălăceanu-Stolnici (aceasta ramură există și astăzi), și Alexandrina, căsătorită și ea de două ori. Mai întâi cu prințul Ferdinand Ghica și apoi cu generalul Iacob Lahovari[10]. Mezina familiei, Olimpia Arsaki (1824-1898), căsătorită cu Manolache (Emanoil) Lahovari (1810-1892), a avut cinci copiii și s-a bucurat de toate avantajele pe care le oferă averea și poziția socială unei familii. În 1882, Alexandru Emanoil Lahovari, unul din fiii cuplului, se va căsători cu Ana Kretzulescu, fiica doctorului Nicolae Kretzulescu[11].

La numai câțiva ani după căsătorie, Apostol Arsaki, ajutat de tatăl său, comerciant îndemânatic, investesc o parte din averea obținută mai cu seamă din negoțul cu vite și grâne în achiziționarea de pământ. Astfel, la începutul anului 1819, Arsaki cumpără de la creditorii mănăstirii Radu Vodă moșia Paraipani din județul Vlașca, astăzi comuna Vedea din județul Giurgiu[12]. Domeniul va fi rotunjit treptat cu moșiile Stănești, Hodivoaia, Vieru, Pîrjolești, Găujani, Butaniasca, Popești, Coșerele, Mocești și Chiriacu[13].

La Paraipani (denumirea locului provine de la numele primul proprietar, un grec turcit pe nume Paraipan) își stabilește Arsaki reședința familială de vară. Conacul, ter-

---

8 Georgeta Penelea, *op.cit*., p. 21.

9 Marcel Țenea, Istoria *localității Vedea (Arsache, Parapani) din județul Giurgiu (Vlașca)*, București: Editura Mira, 2012, p. 99.

10 *Ibidem*, p. 99.

11 Rudolf Dinu, Adrian-Bogdan Ceobanu (ed.), *Alexandru Em. Lahovari. Note, amintiri, corespondență diplomatică oficială și personală (1877-1914). Paris, Petersburg, București, Roma*, Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", 2013, p. 13.

12 ANR, Fond Apostol Arsaki, dosar 88, f. 1. Vezi și Georgeta Penelea, *op.cit.*, p. 21.

13 ANR, Fond Apostol Arsaki, dosar 88, f. 13.

minat prin 1850, va rivaliza în frumusețe cu cel al familiei Golescu de la Goleşti sau al familiei Bengescu din Bengeşti, ținutul Gorjului. Clădirea avea mai multe dependințe și o grădină imensă, amenajată cu arbuști, pomi fructiferi, straturi de flori, chioșcuri, havuzuri și statui. În 1845, nu departe de conac a înălțat Arsaki, în memoria fiului mort, biserica „Sfântul Pantelimon", pe care o înfrumusețează pe dinăuntru Gheorghe Zugravul și pictorul Gheorghe Tătărăscu. Mai devreme cu câțiva ani, în 1837, a început Arsaki să sponsorizeze șantierul pentru construirea unui „pension de fete" la Atena, în Grecia, în memoria logodnicei lui Gheorghe. Ani de-a rândul va trimite bani pentru terminarea stabilimentului. Astăzi, impunătorul edificiu este o instituție culturală de excelență în Grecia și poartă numele „Arsakion". Documentele ne spun câte ceva despre cheltuielile de început de drum (600.000 de drahme de aur donate guvernului grec pentru declanșarea proiectului de construcție)[14], despre plățile trimestriale și despre problemele întâmpinate până la finalizarea proiectului (1877): „lipsește mâna de lucru și materialele"[15]. Și pentru copiii din Paraipani avea Arsaki să construiască o școală, în 1870[16].

Cariera medicală

Cu Alexandru Suțu (1818-1821), ultimul domn fanariot, Arsaki s-a înțeles bine. Dovada: la 19 iulie 1820, pe baza raportului făcut de o „comisie boierească" condusă de banul Grigore Ghica, domnitorul îl „orânduiește" doctor la spitalul Pantelimon din București. În raportul întocmit de boieri, Arsaki este prezentat ca având o „deosebită experiență în arta doctoricească" și în „îngrijirea caritabilă a bolnavilor", experiență ce-l face „vrednic" – susțineau raportorii – de a i se încredința „îngrijirea bolnavilor ce sunt internați în spitalul Pantelimon". Anafora de numire în funcție menționează și obligațiile doctorului: de-a „supraveghea bolnavi" și de-a „păstra calitatea doctoriilor ce se dau pentru tratament"[17]. Arsaki va activa la spitalul Pantelimon patru ani. În 1824 se mută la Colțea, unde timp de nouă ani, plătit „cu 100 lei pe lună", va „doftorici" bolnavii „în toate zilele dimineața de la 1 ceas până la 2 ceasuri"[18].

Încet-încet, îndeletnicirea medicală a cedat locul politicii în cadrul preocupărilor lui Arsaki. Acesta începe să-și petreacă o mare parte a timpului în anturajul primului domn pământean de după revoluția de la 1821, Grigore IV Dimitrie Ghica (1822-1828), în calitate de prieten, medic și „postelnic". Dregătoria acordată de domn în 1823, în

14 ANR, Fond Apostol Arsaki, dosar 524, f. 1 și 2. Vezi și Georgeta Filitti, „Apostol Arsachi (1789-1874)", în Aurel Papari (coord), *Perenitatea vlahilor în Balcani*, Constanța: Editura Fundației „Andrei Șaguna", 2003, p. 290.

15 ANR, Fond Apostol Arsaki, dosar 524, f. 2.

16 Georgeta Penelea, „Apostol Arsaki – Un personaj uitat", ed.cit., p. 21.

17 Pompei Gh. Samarian, *op.cit.*, p. 142.

18 Constantin I. Bercuș (coord), *Spitalul Colțea. Două sute șaptezeci și cinci ani de existență*, București: I.P. Informația, 1979, p. 104. Sursa mi-a fost semnalată de profesorul Nicolae Marcu, căruia îi mulțumesc.

urma „înnobilării", presupunea mai ales două importante atribuții: să îngrijească de „corespondența domnului cu Poarta și cu reprezentanții acesteia la nivel local", și să întreprindă „în numele domnului negocieri cu reprezentanții puterilor străine"[19].

I-a fost alături lui Ghica Vodă în timpuri tulburi. Ca atunci când, în urma episodului răpirii fiicei lui Tingher bei, bancherul Sultanului, de către fiul domnitorului valah, Arsaki a reușit să-l scoată pe tânărul prinț din închisoarea de la Constantinopol. Sau ceva mai târziu, în timpul epidemiei de ciumă din 1828, când doctorul Arsaki avea să intuiască cea mai bună metodă de apărare contra bolii: dietă plus igienă. Rețeta alcătuită minuțios, pe zile, avea un caracter preventiv. Pentru prima zi, Arsaki prescria: „dimineața supă de apă cu orez, arpacaș sau griș. La prânz: supă de zeamă de carne cu franzela întrânsa. Seara: tot aceasta". A doua zi: „supă de dimineața. La prânz supă de zarzavat cu 50 dramuri carne. Seara: supă". A treia zi: „de dimineață 150 dramuri de pâine cu supă. La prânz supă zarzavat cu 100 dramuri carne. Seara supă". A patra zi: „200 dramuri pâine. De dimineață supă. La prânz supă, zarzavat cu 100 dramuri carne. Seara supă cu 50 dramuri carne. Afară de acestea se poate da de dimineață în loc de supă 100 dramuri lapte, la prânz friptură de miel sau pui, și vin 50 sau 100 dramuri"[20]. Regimul alimentar era coroborat cu o strictă igienă a habitatului. Este vorba de dezinfectarea locuinței prin parfumarea „zilnică cu lemn de ienupăr" sau „apă de trandafir", de spălarea și stropirea „podelelor cu oțet" sau alte „esențe tari", de împachetarea în pânză ceruită a „divanelor de odihnit" pentru a permite spălarea „cu apă și oțet", și mai ales de „afumarea zilnică" a hainelor de corp, de pat și a obiectelor personale[21]. Dacă să punea problema transportului, Arsaki recomanda domnitorului să călătorească numai într-o trăsură căptușită „pe dinăuntru" cu pânză ceruită. Motivul: izolarea și o mai bună eficiență a dezinfecției cu „apă și oțet"[22].

Trebuie să facem precizarea că pe vremea lui Arsaki, rolul puricilor în transmiterea molimei nu era cunoscut, iar măsurile de precauție erau dictate de o serie de teorii intuitive: fie boala era transmisă de o miasmă, fie de un „spirit eteric", fie de o anumită conjuncție a planetelor Saturn, Jupiter și Marte, fie de „ticăloșia" omenească[23]. Adeseori, ciuma metamorfozată în „babă despletită și urâtă, de nu mai era alta pe lume ca ea" se plimba prin satele din Valahia și Moldova, semănând groază în rândul

19 Ilie Corfus (editor), *Însemnările Androneștilor*, București: Editura Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, 1947, p. 73; și Mihai Dim. Sturdza (coordonator și autor), *Familiile boierești din Moldova și Țara Românească. Enciclopedie istorică, genealogică și biografică*, vol. I, București: Tipografia R.A. „Monitorul Oficial", 2004, p. 21. Îi mulțumesc lui Alin Ciupală pentru recomandarea volumului.

20 ANR, Fond Apostol Arsaki, Dosar 211, f. 5.

21 ANR, Fond Comitetul Carantinelor, Dosar nr. 217/1828, f. 53.

22 *Ibidem*, vezi și Nicolae Vătămanu, „Dr. Apostol Arsaki. 1789-1874", în *Studia et Acta Musei Nicolae Bălcescu*, ed.cit., p. 369.

23 John Withington, *A Disastrous History of the World: Chronicles of War, Earthquake, Plague and Flood*, Londra: Brown Book Group, 2008, pp. 130-140.

sătenilor[24]. De aici varietatea metodelor de combatere. Cel mai des autoritățile responsabile de sănătatea publică cereau ca boala să fie ținută la distanță prin instituirea „carantinei" (din latinescul quarantena) la graniță. În alte cazuri recomandau prevenția prin arderea de „esențe tari", cum ar fi lemn de ienupăr, petale de trandafir sau camfor. Alteori se recurgea la afumatul cu pucioasă, tămâie, silitră sau dezinfecția cu „oțet îndoit cu apă". Unii medici încurajau bucatele ușoare și consumul de fructe și legume proaspete, alții erau împotriva lor, punând accent pe mesele bogate în proteine. Pentru mulți, fuga din zona calamitată părea cea mai bună formă de protecție, pentru și mai mulți, împăcarea cu Dumnezeu și recurgerea la rugăciuni, „sfeștanii cu apă sfințită" și procesiuni era ultima soluție. Cât despre tratamentul propriu-zis, câțiva doctorii apelau la cataplasme din rășină (sau din rădăcină de hrean, de urzică sau sălcioară), pe care le aplicau pe „buboane"; alții aveau încredere numai în flebotomie și purgații. Contra-indicată era „hidroterapia"[25]. Abia în 1898, prin descoperirea bacilul vinovat de producerea ciumei și a rolului determinant jucat de șobolanul negru în răspândirea ei, cercetătorii au putut elabora o strategie preventivă mai eficientă, și anume: o igienă personală mai bună, exterminarea șobolanilor și dezinfecția zilnică cu acid carbonic a instalațiilor sanitare și de canalizare.

În sfârșit, prietenia dintre Grigore IV Ghica și Arsaki a fost subiectul unei note diplomatice, datată 11 noiembrie 1827, aparținând consulului Austriei la București, Kreuchely (1820-1833). Documentul descrie cum vodă Ghica împărțea rudelor, prietenilor și servitorilor „slujbe înalte" în administrația statului. Între aceștia, la loc de frunte, doctorul Arsaki, rânduit de domnitor, fidel prieteniei ce-i leagă, „protomedic" al Valahiei[26]. În realitate, numirea lui Arsaki ca „protomedic" de vodă Grigore Ghica este incertă. Sursele de care dispunem nu ne conving că într-adevăr a deținut această funcție.

Știm însă că a fost numit în fruntea administrației sanitare a Valahiei de generalul rus Pavel Kiseleff (1788-1872), guvernatorul Moldovei și Valahiei între 1828 și 1834. Mandatul de „protomedic" al lui Arsaki s-a consumat în intervalul 1828 și 1833[27]. Instituția „protomedicului" era un organism administrativ, aflat sub autoritatea superioară a Ministerului din Lăuntru și răspundea de îndrumarea și controlul activității instituțiilor medicale ale Valahiei[28].

---

24 Revista *Șezătoarea*, an II, nr. 9-10, 1894, p. 190.

25 John Withington, *op.cit.*, pp. 140-141. Vezi și Ștefan Episcupescu, *Mijloace și leacuri de ocrotirea ciumei*, Tipografia de la Cișmea, 1824, pp. 35-40, și Pavel Vasici-Ungureanu, *Cuvântare încununătoare medicească despre ciuma răsăritului*, Buda: Craiasca Tipografia Universității, 1832.

26 Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. X, doc. CCLXXXVIII, București, 1894, p. 216.

27 ANR, Fond Apostol Arsaki, dosar 186, f. 1.

28 Paul Negulescu, Gh. Alexianu (ed.), *Regulamentele Organice ale Valahiei și Moldovei*, București: Intreprinderile „Eminescu", 1944, p. 247.

În principal, în mandatul său s-a confruntat cu epidemia de holeră din 1831. Boala a apărut mai întâi în Rusia în 1830, de unde s-a răspândit în Finlanda, Polonia, Moldova, Valahia, Imperiul habsburgic și Prusia. Guvernul a impus carantina la hotare, însă rapiditatea cu care se extindea boala îi înspăimânta pe doctori. Neliniștea provenea în mare parte din faptul că nu se știa ce anume provoacă holera, din felul cum se manifesta (paloare cadaverică, deshidratare și dureri insuportabile) și din rata mare a mortalității. Ca și în cazul ciumei, părerile privind cauzele iscau controverse. Două teorii păreau mai convingătoare: teoria miasmatică, care susținea că holera se transmite pe calea aerului, și teoria contagiunii. Modalitățile de apărare decurgeau de aici. Unii doctori recomandau igiena personală și curățenia sporită a locuințelor, a instituțiilor publice și a străzilor. Alți încurajau autoritățile să dispună măsuri de sănătate publică, adică închiderea teatrelor și a cârciumilor, scurtarea sau anularea slujbelor religioase, salubrizarea străzilor și asanarea bălților. Cât despre tratamentele aplicate „pătimașilor", mai des întâlnite erau cele pe bază de mercur și arsenic, dar și „lăsările de sânge", aplicarea de lipitori sau de substanțe caustice. Totul a fost în zadar. Numai în Principate s-a estimat că ciuma din 1831 a făcut aproximativ 150 000 de victime[29].

Pe la jumătatea veacului al XIX-lea, britanicul John Snow, doctorul reginei Victoria, susținea că apa contaminată ar cauza apariția și dezvoltarea bolii. Nimeni nu l-a luat în serios. Spre sfârșitul veacului, bacteriologul german Robert Koch i-a confirmat bănuiala. Acesta a demonstrat că boala este provocată de „bacteria în formă de virgulă" și se transmite pe calea apei contaminate. Odată demonstrat acest lucru, doctorii au sfătuit guvernanții să construiască o rețea adecvată de alimentare cu apă a orașelor. Până la implementarea proiectului s-a convenit că atunci când există o suspiciune de holeră să se adauge substanțe dezinfectante în sursa de apă[30]. De asemenea, au fost întemeiate instituții de sănătate publică menite să îmbunătățească mediul de viață și sănătatea orașului.

În fapt, acțiunea lui Arsaki de combatere a holerei se desfășoară în toate direcțiile și se petrece cu repeziciune. Dincolo de organizarea carantinei la frontieră, lui îi datorăm reorganizarea „registrului epidemiilor și al bolilor în stare să se transforme în epidemii". Mărturie ne stau adresele lunare ale doctorilor către Arsaki și Comitetul sănătății, prin care semnalau „starea îngrijorătoare a bolilor" din București și din țară[31]. Mai mult, în timpul directoratului său au fost înființate sau reformate câteva instituții menite să vegheze la sănătate publică. Este vorba de Comitetul sănătății, Comisia doctoricească, „casele de priveghere" și poliția sanitară. Toate cu atribuții, bine precizate, de la controlul vaccinării la depistarea locurilor insalubre. Inițiativele nu sunt doar ale

29 Ștefan G. Ciulei „Tratamentul holerei la Iași în 1831-1836", în Gh. Brătescu (coord.), *Din istoria luptei antiepidemice în România. Studii și note*, București: Editura Medicală, 1972, pp. 287-289. Vezi și Toader Nicoară, „Epidemii și mentalități în societatea românească în zorile modernității", în *Studii de istorie a Transilvaniei*, Cluj, 1994, pp. 152-163.

30 John Withington, *op.cit*., pp. 153-158.

31 ANR, Fond Apostol Arsaki, dosar 179, f. 1.

lui Arsaki. Guvernul însuși s-a pus în mișcare. Pentru buna funcționare a spitalelor a fost creată, în 1832, Eforia Spitalelor. Șirul realizărilor este întrerupt de sfârșitul mandatului. „Inelul cu briliant" oferit de Pavel Kiseleff, în numele împăratului, în 1833, pentru „osârdie ce au arătat" în acțiunea de „precurmare a molimei", trebuie văzut ca o apreciere a țarului Rusiei față de un bun administrator[32].

Cariera politică

În 1834, rușii se retrag din Principatele române și Alexandru Dimitrie Ghica (1834-1842), fratele vitreg al fostului domn Grigore IV Ghica, e numit domn în Valahia. Și cu acest vodă s-a aflat Arsaki în relații de amiciție. Peste numai câteva luni, la 24 aprilie 1835, este numit „secretar de stat ad-interim" în guvernul domnitorului, în locul lui Gh. Bibescu, calitate pe care o deține până în 1837, când devine secretar de stat cu puteri depline[33]. Putem să ne întrebăm și de această dată ce competențe sau fapte îl recomandau pentru înalta demnitate. Un posibil răspuns ne este dat de Timoni, consulul austriac la București, într-o notă diplomatică: Arsaki „om bogat și independent a primit greaua sarcină de a fi tampon între Domnitor și Rűckman, ministrul rus la noi, care făcea mari neajunsuri lui Vodă, numai din devotament către familia Ghica"[34]. Altfel spus, Arsaki a acceptat din fidelitate să se angajeze în serviciul unei cauze și al unei persoane. Nu a fost numai „devotament". O altă notă îl descrie ca fiind „bărbat împăciuitor, priceput, cunoscător al tratatelor și drepturilor străinilor", iar o scrisoare de felicitare, din 30 mai 1835, îi evidențiază acestuia dăruirea, înclinația pentru binele comun: „toată lumea vă cunoaște bunătatea și felul în care îi ajutați pe mulți"[35]. Cu alte cuvinte, numirea lui Arsaki în administrația statului ține atât de relația de prietenie cu vodă, cât și de principiul meritocrație afirmat de *Regulamentul Organic*.

Funcția de secretar de stat era foarte puternică în interiorul guvernului (echivalentul ministrului Afacerilor Străine). De fapt, Apostol Arsaki împreună cu Mihalache Ghica, „Ministrul Treburilor din Lăuntru", și Alecu Vilara, ministrul finanțelor, alcătuiesc „Sfatul administrativ" al guvernului, adică „celula" care trasează și coordonează politica internă și externă a domnului. Cât a fost secretar de stat, Arsaki a reprezentat voința domnului la diferite întruniri internaționale, precum cea de la Constantinopol pentru impunerea articolului adițional. Este vorba de articolul introdus de Rusia cu acordul Porții la sfârșitul *Regulamentului Organic*; prin el se lua dreptul domnului de-a aduce vreo modificare textului constituțional, fără acordul prealabil al Rusiei și Turciei. Negocierile au urmărit să convingă cele două puteri că actul nu este bine pri-

32 Buletin. Gazetă administrativă, nr. 39/28 august 1833, p. 203.

33 ANR, Fond Apostol Arsaki, dosar 281, f. 1. Vezi și Dimitris Michalopoulos, *op.cit*., p. 35.

34 Pompei Gh. Samarian, *op.cit*., p. 146.

35 ANR, Fond Apostol Arsaki, dosar 285, f. 1. O analiză excelentă despre felul cum se făceau numirile în funcții în prima jumătate a veacului al XIX-lea, la Constanța Vintilă-Ghițulescu, *Evgheniți, ciocoi, mojici. Despre obrazele primei modernități românești 1750-1860*, București: Humanitas, 2013, pp. 58-89.

mit de Adunarea de la București, iar forțarea lui nu va face altceva decât să semene neîncredere în Sublima Poartă și teamă în cazul Rusiei. În pofida protestului, rezultatul a fost unul negativ: la presiunea celor două mari puteri (suzerană și protectoare), domnul le impune membrilor Adunării votarea firmanului[36]. Nici felul cum a gestionat conflictul dintre vodă și Adunare n-a fost fericit. Relațiile personale și instituționale dintre cele două părți s-au tot complicat. Ultima criză politică are loc în 1842 și a dus la demiterea lui Ghica de către Sultan.

Să nu-i minimalizăm meritele. Arsaki a avut parte și de împliniri în acțiunile sale. Pe fondul relațiilor complicate cu Rusia și Turcia, dar și cu puterile occidentale, Arsaki s-a străduit să-l convingă pe Ghica de necesitatea „împăcării" cu Mihai Sturdza (1834-1849), domnul Moldovei. În slujba ideii se angajează cu toate forțele. Urmarea: pentru o scurtă perioadă, animozitățile dintre cei doi domni regulamentari au fost puse între paranteze. În același timp, a fost preocupat de drepturile și bunăstarea comunității grecești din Valahia, dar și de dialogul dintre cele două țări. Astfel, prin 1835, domnul Ghica, consiliat de Arsaki, admite ca Grecia să numească funcționari cu rang de protector, viceconsul și consul în orașele valahe cu comunități importante de greci. Tot acum debutează demersurile pentru înființarea consulatului Greciei la București, însă abia peste șase ani, în septembrie 1841, instituția începe să funcționeze. Acțiunea sa cea mai importantă în domeniul relațiilor externe s-a consumat în 1839, când a mijlocit vizita domnitorului Miloș al Serbiei la București. Pentru reușita evenimentului, Arsaki a pus în mișcare întregul arsenal al diplomației valahe[37]. E adevărat, nu Arsaki singur este realizatorul acestora, totuși aceste fapte s-au petrecut în timpul mandatului său de secretar de stat. Felul cum a înțeles să se retragă, în urma scandalului legat de „afacerea Vilara", dându-și rapid demisia, arată că era sensibil la comentariile nefavorabile. Demisia promptă mai spune ceva și despre caracterul său: nu oricine primea cu seninătate tot ce i se întâmplă.

Între anii 1840 și 1848, dar mai ales odată cu alegerea lui Gheorghe Bibescu (1842-1848) ca domn al Valahiei, de „Obștească Adunare Extraordinară", Arsaki renunță să mai participe la controversele de ordin politic și național. Are în schimb preocupări culturale și economice. Mai întâi, la Comitetului pentru „îmbunătățirea sistemei de învățământ", unde sprijină inițiative precum: tipărirea de manuale pentru școlile primare, acordarea de burse elevilor merituoși sau dotarea școlilor cu biblioteci[38]. Apoi, la „Direcția ocnelor". În calitate de „efor" a încurajat exportul de sare și minereu cu țările

36 Mihai T. Oroveanu, *Istoria dreptului românesc și evoluția instituțiilor constituționale*, București: Editura Cerma, 1992, p. 212.

37 Ilie Corfus, *Însemnările Androneștilor*, București: Editura Institutului de Istorie Națională, 1947, pp. 62-65.

38 ANR, Fond Apostol Arsaki, Dosar 357/1840, f. 1 și f. 2. Vezi și V.A. Urechia, *Istoria școalelor de la 1800-1864 cu o scurtă introducere cuprizând note din istoria culturii naționale anterioare secolului al XIX-lea și cu mai multe facsimile de documente, semnături, autografe etc.*, vol. II, București: Imprimeria Statului, 1892, p. 147.

vecine[39]. În același timp, a fost și beneficiar al unor astfel de contracte. Documente de arhivă ni-l dezvăluie drept principal concesionar la mai multe mine de sare din Valahia, îndeletnicire care-i aduce un mare câștig de bani[40]. Atât de mare, încât o parte l-a donat unor așezăminte școlare sau de binefacere. De pildă, pentru finalizarea lucrărilor la pensionului de fete din Atena, fie în folosul așezământului Lazarro-Otetelișanu din Craiova[41], fie pentru „Comitetul Societății de încurajare a junimii române de învățătură”[42].

În acțiunea revoluționară de la 1848, în urma căreia Bibescu demisionează și se formează guvernul revoluționar, Apostol Arsaki nu s-a aflat de partea revoluționarilor. A socotit-o drept o „mișcare care, prin ideile sale comuniste, răstoarnă toate interesele societății”[43] și a cerut, prin două memorii: unul adresat Porții și altul Rusiei, intervenția rapidă a celor două Puteri „pentru a înăbuși această mișcare”[44]. Mai mult, după intervenția Porții, Arsaki este nemulțumit de felul cum Suleiman Pașa, trimisul Porții, a gestionat situația în Valahia: „În loc de-a trata cu revoluția și a-i da astfel relief, n-ar fi fost mai bine să o reprime mai întâi și apoi să facă ameliorările pe care Excelența Sa, în bunătatea Sa, dorește mult să le poată face pentru binele țării”[45]. Două erau argumentele sale: primul, „Nu știe oare că acest focar de comunism și de răscoală, pe care-l lasă să se cuibărească aici e un cancer ce va devora în curând tot ceea ce îl înconjoară, începând cu provinciile limitrofe ale Imperiului Otoman”[46], și al doilea: „Statele sunt ca organismele: cea mai neînsemnată rană care ar putea fi vindecată la început nu se știe ce poate deveni cu timpul”[47]. Îngrijorat de evoluția evenimentelor și de faptul că din Transilvania au sosit la București „150 de tineri” ce urmau a fi „plasați imediat în diferite județe pentru a fi pe lângă țărani apostoli permanenți ai acestor idei”[48], Arsaki adresează un memoriu Rusiei. Argumentația e fără echivoc: comisarul Porții „se amăgește cu liniștea obținută” în țară. În fapt, e numai o chestiune de timp până când „o luptă a celor care au ceva împotriva celor care n-au nimic devine inevitabilă și rezultatul n-ar putea fi decât nenorocit într-o țară în care guvernul însuși devine căpetenia comunismului”[49]. Sub spectrul acestei anticipații, Arsaki reclamă „o intervenție des-

39 ANR, Fond Apostol Arsaki, dosar 356/1840, f. 1-2,.

40 ANR, Fond Apostol Arsaki, dosar 361/1840, f.1 și dosar 399/1843, f. 2.

41 ANR, Fond Apostol Arsaki, dosar 524/1851, f. 1.

42 BAR, Arhiva Apostol Arsaki, I, varia 14, 4 august 1860.

43 Cornelia Bodea, *1848 la români. O istorie în date și mărturii*, vol. II, doc. 237 și 238, București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1982, p. 823. Vezi și BAR, Arhiva Apostol Arsaki, I, varia 7, f. 94 și 95.

44 *Ibidem*, p. 823.

45 *Ibidem*.

46 *Ibidem*, p. 823.

47 *Ibidem*, p. 824.

48 *Ibidem*, p. 825.

49 *Ibidem*, p. 827.

chisă și hotărâtă" din partea „curții protectoare", de altfel „singura capabilă să prevină nenorociri care, desigur, nu se vor opri la hotarele Țării Românești"[50]. Să mai precizăm că folosirea cuvântului „comunism" de două ori în memoriul adresat Porții și de patru ori în cel trimis Rusiei demonstrează că doctorul Arsaki cunoștea ideile promovate de Marx și Engels în *Manifestul Partidului Comunist*, publicat în februarie 1848, și nu le agrea deloc.

Când revoluția este înfrântă și trupele de ocupație s-au instalat în țară, Arsaki acceptă pe termen scurt diverse funcții și misiuni. Astfel, pentru un timp a fost secretarul personal al generalului rus Duhamel. Alegerea o punem pe seama mai multor lucruri: era perceput în mediile politice și diplomatice ca fiind filorus, nu era prizonierul unei ideologii sau al unei mișcări politice, fusese recomandat insistent de Constantin Cantacuzino, caimacanul de după revoluție al Valahiei și, foarte important, se descurca onorabil în toate. Duhamel îi apreciază mai cu seamă disponibilitatea filorusă și-l numește în comisia de revizuire a *Regulamentului Organic*. Modificările comisiei au schimbat complet filosofia politică regulamentară: domnul nu va mai fi ales de Adunare, ci numit direct de turci și ruși pe o perioadă de șapte ani. Nici Adunarea nu mai are autoritatea de dinainte. I se schimbă denumirea în „Divan obștesc", iar „aleșii" sunt de fapt numiți de domn[51].

Pe măsură ce ne apropiem de anul 1859, îl întâlnim în diverse comisii de expertiză. Cum este cea pentru reglementarea relațiilor dintre proprietari și țărani, din octombrie 1851. În paranteză fie spus, comisia, întrunită la cerea domnului Barbu Știrbei (1849-1853, 1854-1856), avea o intenție rezonabilă: ameliorarea vieții țăranilor. Până la urmă obiectivul nu a fost realizat. Cei șapte membri, influențați decisiv de Știrbei, au conceput un text de lege conservator care, prin extinderea rezervei și agravarea clăcii, a intensificat regimul exploatării. „Așezământul lui Știrbei" a fost în vigoare treisprezece ani, fiind înlocuit de legea agrară a lui Cuza și Kogălniceanu la 14/26 august 1864[52]. A făcut parte și din comisia „pentru stabilirea obiectelor" ce urmau a lua drumul Londrei, în vederea expunerii în pavilionul rezervat Principatelor la marea expoziție internațională de la Londra, din decembrie 1851[53].

Patru ani mai târziu, Știrbei îi încredințează misiunea de a reprezenta Valahia la negocierile de pace de la Viena, din martie-iunie 1855, gândite să pună capăt războiului ruso-turc. Cu toate că Arsaki nu avea dreptul de a interveni în discuții sau de-a lua parte la deliberări, întrunirea de la Viena i-a oferit prilejul de a vedea interesele marilor puteri occidentale în plină confruntare și, în același timp, de-a surprinde starea generală de lucruri privitoare la viitorul țării lui. Concluzia era una singură: toate

---

50 *Ibidem*.

51 Textul cu modificările aduse Regulamentului Organic a fost publicat de Cristian Ionescu, în *Dezvoltarea constituțională a României. Acte și documente 1741-1991*, București: Editura Monitorul Oficial, 2000, p. 259.

52 I.C. Filitti, *Opere alese*, București: Editura Eminescu, 1985, p. 403.

53 ANR, Fond Apostol Arsaki, dosar 506/1850, f. 1.

imperiile vecine râvneau la principatele române. O rază de speranță venea din Franța prin baronul François Bourquenay, ministrul francez în Austria. Acesta pleda în capitala Austriei pentru unirea Valahiei cu Moldova. Întreaga demonstrație se baza pe ideea că numai unirea celor două țări ar putea aduce în zonă mai multă stabilitate[54].

Înfruntările de la Viena au avut un imens impact asupra convingerilor politice ale lui Arsaki. Înainte de toate, dezbaterile l-au convins că trăiește timpul schimbării. Revenit în patrie, a meditat îndelung asupra ideilor care puteau da Valahiei chipul unei țări autonome și puternice. Ideea unirii l-a acaparat întru-totul. Adevăratul impact al ideii s-a văzut în ianuarie 1859, în plenul Adunării Elective, chiar înaintea exprimării votului deputaților, când Apostol Arsaki ține un discurs de susținere a lui Alexandru Ioan Cuza la tronul Valahiei. Iată, pe scurt, povestea din spatele alegerii. Pe lista candidaților din Valahia existau trei nume cu greutate: Gheorghe Bibescu, Barbu Știrbei și Nicolae Golescu. La ultima întrunire pentru desemnarea candidatului, gruparea conservatoare a Adunării Elective, din care făcea parte și doctorul Arsaki în calitate de „deputat de Vlașca", a decis să se alăture grupării unioniste și să-l susțină la tronul Valahiei pe domnul Moldovei[55]. Concret, alegerea lui Cuza a fost urmare unui demers în trei pași: desemnarea prealabilă, negocierile de susținere și alegerea propriu-zisă. Totuși, partida conservatoare din Adunare nu l-a susținut pe Cuza din convingere sau necondiționat. A fost mai degrabă un joc la două capete: pe de o parte, actul de susținere îi punea într-o lumină bună în fața alegătorilor, iar, pe de altă parte, erau destul de siguri că Sultanul nu va valida dubla alegerea. Până la urmă n-a fost cum au gândit conservatorii, dubla unire a fost recunoscută de Poartă în noiembrie 1861.

Ambiguitatea conservatorilor în chestiunea alegerii lui Cuza se răsfrânge și asupra lui Arsaki. Mai multe studii încearcă să ne convingă de duplicitatea demersului de la 24 ianuarie 1859[56]. N-au dreptate. Credem că Arsaki nu a fost nici conservator și nici măcar echivoc în această chestiune. Comparat cu Barbu Catargiu, în casa căruia cina deseori, ar putea trece drept unionist convins. Martor ne este în primul rând discursul de susținere din ziua alegerii. Să spunem limpede: nu Arsaki era cel îndrituit să-l rostească în plenul Adunării, ci Barbu Catargiu în calitate de lider al conservatorilor. Catargiu a preferat să tacă, Arsaki nu. A ținut un discurs ferm, fără gravitatea afectată pe care mai toți vorbitori au arborat-o în ziua alegerii, dar mai ales de bună-credință. În sprijinul acestei idei mai aducem două dovezi: una directă, alta indirectă. Cea directă vine de la Constantinopol. Pe fondul dezbaterilor asupra a ceea ce s-a numit „cazul Principatelor", reprezentantul Angliei a atenționat diplomația românească că

54 Dimitrie A. Sturdza, C. Colescu-Vartic, *Acte și documente relative la istoria renascerei României*, vol. II, Bucuresci: Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, vol. II, 1889, doc. 404, p. 687. Vezi și Keith Hitchins, *Românii 1774-1866*, traducerea din engleză de George G. Potra și Delia Răzdolescu, București: Humanitas, 1996, p. 345.

55 Dimitrie A. Sturdza, C. Colescu-Vartic, *Acte și documente relative la istoria renascerei României*, vol. III, Bucuresci: Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1900, p. 85.

56 Amintim lucrarea cea mai recentă: Dimitris Michalopoulos, *op.cit.*, pp. 69-70.

nu prin acțiuni de forță pot „impune" voința lor Europei. Arsaki îi răspundea prompt: „Sir Bulwer are poate dreptate din punct de vedere englez, dar noi suntem români și trebuie să judecăm din punct de vedere românesc așa că unirea este o chestiune de viață și moarte. Va fi făcută de noi, în ordine, ori de alți, dar oricum va fi făcută"[57]. Proba indirectă este o aserțiune a lui Nicolae Suțu, colegul lui la Comisia Centrală de la Focșani, care-l vedea pe Arsaki în anumite împrejurări „de o nuanță mai liberală" decât Catargiu[58].

Această „nuanță mai liberală" o va arăta Arsaki la Comisie Centrală de la Focșani în intervențiile pe fondul unor proiecte legislative. Mandatul de comisar i-a fost încredințat de Adunare Electivă a Valahiei[59]. Avea pe atunci șaptezeci și șase de ani și o certă cunoaștere umană și intelectuală. Încă făcea peste tot bună impresie. În memoriile lui Nicolae Suțu întâlnim o scurtă descriere a capacității sale: „Arsaki. Bătrân cu mare experiență, luminat, activ, energic, harnic, împăciuitor în afaceri, stimabil sub toate aspectele"[60]. Anii petrecuți la Comisia Centrală au fost înviorați de rivalitatea cu doctorul Ludovic Steege, comisar din partea domnitorului în Comisie. Ca în cazul ședinței din 16 septembrie 1859. Mărul discordiei: mesajul tronului către Comisie. Domnitorul Cuza îndemna comisarii să arate o mai mare disponibilitate pentru „soluționarea chestiunei dintre proprietari și locuitorii săteni". Reformiști în frunte cu Steege l-au aclamat, conservatorii au luat act de cerință, dar l-au catalogat drept o formă de presiune. Mai împăciuitor, Arsaki ține să precizeze: „Inițiativa în chestiunea de interes comun o are numai Comisiunea Centrală. Domnul poate să cheme luarea ei aminte și să cearâ de la dânsa a preface în proiect de lege comună propunerile ce ar găsi de cale"[61]. Așadar, rolul Comisiei pe legile de interes comun era de inițiator, iar al domnului de intermediar. Nimeni nu-și depășise atribuțiile.

Un alt caz este legat de felul cum au decurs dezbaterile pe marginea articolului de lege, privind „căsătoria civilă". Ședința s-a deschis cu citirea în plen a „legii de organizarea a comunelor urbane și rurale". Arsaki intervine și propune un lucru înnoitor pentru vremea respectivă: să fie recunoscută „de legiuită" și „căsătoria unui ortodox cu persoane de alte rituri creștine"[62]. În opina sa, legiferarea „căsătoriei de verice religiune" ar obliga biserica să nu mai eludeze realitățile sociale și să reformeze „stări îndătinate". Au urmat polemici înfierbântate. Spre final, doctorul Ludovic Steege încearcă să pună capăt disputelor: „am dorit numai să se introducă în Principatele-Unite un ordinu civil care până acum a lipsit pentru a constata nașterea, căsătoria și moar-

57 Georgeta Penelea, *op.cit.*, p. 22.

58 Nicolae Suțu, *Memoriile Principelui Nicolae Suțu mare logofăt al Moldovei (1798-1871)*, traducere din franceză, introducere, note și comentarii de Georgeta Filitti, București: Humanitas, 2013, p. 318.

59 BAR, Arhiva Apostol Arsaki, I, Acte 1-6/21 martie 1859.

60 Nicolae Suțu, *op.cit.*, p. 324.

61 ANR, Fond Comisia Centrală de la Focșani, dosar 81/1859, f. 3.

62 ANR, Fond Comisia Centrală de la Focșani, dosar 74/1859, f.19.

tea într-un chip uniform pentru toate confesiunile”[63]. A fost suficient de convingător. Amendamentul în favoarea „căsătoriilor mixte” a fost respins la vot. În mare, luările de cuvânt ale lui Arsaki s-au bucurat în plenul Comisiei de întâmpinări pozitive și negative, ori numai rezervate, în funcție de interesele fiecărui comisar. Să mai precizăm că salariul la Comisia Centrală era destul de generos: 5 000 de lei pe lună (3 000 leafă și 2 000 diurnă).

Ca un autentic conservator se manifestă Apostol Arsaki în chestiunea socială și națională. Credea, fără tăgadă, în modernizarea țării, însă pe anumite teme sociale are izbucniri de intoleranță. Ne conving și de astă dată intervențiile sale la Comisia Centrală sau în Adunarea legislativă. Era de acord că se impunea o reformă socială. Așezământul lui Barbu Știrbei îl vedea acum depășit, iar situația „lucrătorilor săteni”, lipsiți de pământ și împovărați de obligații, cât se poate de grea. Însă, ca mare latifundiar, susține necondiționat proiectul de lege agrară asumat de guvernul Barbu Catargiu, pe care înțelege să-l apere, de la tribuna Adunării, cu argumente morale și legale. De pildă, îi părea de neconceput ca soarta țăranilor să fie ameliorată prin „deposedarea altei clase”. De altfel, când vorbește despre proprietate și țărani, le recunoaște acestora din urmă o formă de proprietate mobilă: ce „stă în vitele lui, în carul lui, în uneltele muncii sale de pământ, stă mai cu seamă în munca sa”[64]. Mai gândea că toți oamenii trebuie să fie respectați în demnitatea lor. Este motivul pentru care susține fără ezitare emanciparea țăranilor. Propune chiar și o soluție: o lege care să faciliteze sistemul „tocmelilor de bună voie”, tocmeli care – susținea el – ar scoate țăranul din „continua nevârstnicie” și încet-încet l-ar transforma într-un „factor activ al națiunii”. Adversarilor politici, între care Mihai Kogălniceanu și Ludovic Steege (ambii susțineau împroprietărirea pe loturile avute în folosință), le răspundea, demn și ferm, că proiectul de lege conservator oferă țăranilor singura posibilitatea legală de-a deveni proprietari. Cum? Invitându-i să cumpere pământ[65]! Nu-și pune problema posibilităților materiale ale doritorilor. Proprietatea astfel dobândită ar avea o dublă calitate: de bun dobândit legal și de liant național: „numai proprietatea acestor toate l-ar face să cunoască că are o patrie pe care el trebuie să o iubească, că are un guvern căruia el trebuie să fie aplecatu”[66]. Mai simplu spus, prin susținerea proiectului de lege conceput de conservatori, Arsaki se pronunță contra împroprietăririi țăranilor pe loturile avute în folosință, dar susține emanciparea țăranilor și dobândirea proprietății prin cumpărare. Supusă la vot în Adunare, legea agrară obține votul majorității deputaților, în mai 1862. Succesul a fost doar parțial, pentru că domnitorul Alexandru Ioan Cuza va refuza s-o promulge.

---

63 *Ibidem*, f. 23.

64 Apostol Arsake, *Chestiunea proprietății înaintea Adunărilor legislativ*e, București: Imprimeria lui Adolf Ulrich, 1860, p. 34.

65 *Ibidem*, p. 33.

66 *Ibidem*, p. 34.

Vederile doctrinare și le expune pe larg în broșura *Chestiunea proprietății înaintea Adunărilor legislative*. Lucrarea, impregnată de vădite idei etice și educativ-moralizatoare, afirmă ideea modernizării Principatelor, dar o modernizare în ritm organic, lent, fără „pasuri primejdioase". Idealul său de țară și bună guvernare este „Englitera" și „monarhia constituțională"[67]. Undeva la începutul lucrării, scrie un paragraf în care arată că este un admirator al „sistemei politice" teoretizată de filozoful și economistul englez Adam Smith (1723-1790) în *Avuția națiunilor*. Consideră, invocându-l pe A. Smith, că mult discutata armonie socială se va obține prin „respectarea proprietății" și „cultivarea tradiției" și nu prin acte de voință politică[68]. În ansamblu, Arsaki exprimă idei și principii pe care, mai târziu, se va clădi „doctrina conservatoare": stabilitate politică, respectarea legii, a ordinii sociale, a proprietății și a tradiției.

Nu a fost numai deputat. În guvernul condus de Dimitrie Ghica a deținut, pe rând sau simultan, mai multe demnități: „Ministru Secretar de Stat la Departamentul Treburilor Străine", „Ministrul Treburilor Străine" și ad-interim la „Ministrul Justiției"[69]. Portofoliul de ministru al „Treburilor Străine" îi va reveni și în guvernul Barbu Catargiu, primul guvern unitar, constituit la 22 martie 1862. Câteva luni mai târziu, în urma asasinării lui Catargiu, petrecută la 8 iunie 1862, este desemnat prim-ministru[70]. Această ultimă demnitate oferită de Cuza nu surprinde. Era, incontestabil, unul din prietenii lui Catargiu și o autoritate între conservatori. N-a avut de înfruntat rivali. De bun augur au fost și manifestările socotite „mai liberale" la Comisia Centrală. Dar vremurile erau nesigure și se petreceau cu iuțeală. După șaisprezece zile în fruntea guvernul își dă demisia. Mandatul de-a forma un nou guvern îi este încredințat doctorului Nicolae Kretzulescu.

Apostol Arsaki se întoarce la calitatea de deputat al Adunării Elective pe care înțelege s-o reprezinte activ. Cu probitatea și priceperea sa, va conferi substanță discuțiilor pe seama secularizării averilor mănăstirești. Este „jicnitor pentru interesele și drepturile românilor", răspundea el acelora ce se împotriveau trecerii în patrimoniul statului a averilor mănăstirilor din țară sau a celor închinate unor mănăstiri sau patriarhii din Grecia sau Orientul Apropiat[71]. Până la urmă a reușit să-și convingă colegii de grup. La 25 decembrie 1863, legea secularizării averilor mănăstirești este adoptată în Adunare cu 93 de voturi pentru și 3 împotrivă. La fel de convingător se va dovedi Arsaki și în martie-aprilie 1864, când încearcă din răsputeri să torpileze legea agrară inițiată de cabinetul Kogălniceanu. Nu i-a reușit doar pentru că domnul Cuza alege să dizolve Adunarea în ziua de 2 mai 1864.

---

67 *Ibidem*, pp. 35-36.

68 *Ibidem*, pp. 39-41.

69 BAR, Arhiva Apostol Arsaki, I, acte nr. 27/14 august 1861, și acte nr. 28/21 octombrie 1861, București.

70 BAR, Arhiva Apostol Arsaki, I, acte nr. 29/22 ianuarie 1862, București.

71 BAR, Arhiva Apostol Arsaki, I, acte nr. 30/ aprilie 1862, București.

După exilarea lui Alexandru Ioan Cuza, în 1866, Arsaki s-a retras din funcțiile sale oficiale. O vreme a trăit liniștit la Paraipani, apoi a revenit la București și a locuit în casa de pe strada Smârdan (pe locul unde se află astăzi Muzeul de Istorie). Singur, soția murise în 1835, „răpusă de boala tifosului”[72]. Brațul anchilozat i-a umbrit ultimii ani din viață, și Arsaki care nu se plânsese niciodată de nimic, care nu avusese nicio boală serioasă, se vedea ușor imobilizat. A murit la 17 iulie 1874 la București. A fost înhumat la cimitirul Belu.

Epilog

Această analiză ne sugerează următoarea încheiere. Apostol Arsaki, care a murit la vârsta de nouăzeci și unu de ani, și-a petrecut o mare parte din viața la curtea domnească din Valahia, în calitate de medic, dregător și sfetnic personal al domnitorilor, fie ei fanarioți, pământeni, regulamentari. În același timp a fost medic la spitalul Pantelimon și Colțea, apoi protomedicul Valahiei. În perioada preunionistă, a fost secretar de stat și deputat în Adunarea electivă, iar după unirea din 1859, comisar la Comisia Centrală de la Focșani, deputat în Adunarea legislativă, ministru (la Externe, la Justiție, la Control) și chiar premier.

Din punct de vedere al orientării politice, prin temperament dar mai ales prin simțire și reflecțiune era conservator. A pledat constant pentru modernizarea organică a societății și pentru păstrarea tradițiilor reprezentative. Deși îl deranja enorm acțiunile revoluționare sau viziunile radicale, cele care își propuneau să schimbe societatea peste noapte, nu contesta dorința lui Cuza de înnoire și de reformare a țării. Nu era surd la chemarea noului, dar cerea, uneori, cu înverșunare, o mai bună chibzuință între ceea ce trebuia păstrat sau schimbat și ceea ce trebuia primenit sau întemeiat.

72 Ilie Corfus, *Însemnările Androneștilor*, ed.cit., p. 58.

Doctori care au fost: Apostol Arsaki (1783-1874)
– doctor, politician, filantrop

Rezumat: Subiectul principal al studiului, cel în jurul căruia se ordonează toate ideile, este cariera medicală și politică a lui Apostol Arsaki (1783-1874), doctor în medicină și om politic de orientare conservatoare. Subiectul este și un bun pretext pentru a da chip evocărilor despre acest personaj: părinții, copilăria, lecturile formative, prietenii, reușitele și eșecurile etc. Astăzi Arsaki este mai cunoscut ca politician decât în calitate de medic. Pentru contemporani, era unul din cei mai de seamă latifundiari din țară, și numai câțiva mari boieri – Filipescu, Crețulescu, Golescu, Ghica, Câmpineanu etc. – meritau să fie menționați alături de el. Reputația i-a fost sporită de actele caritabile făcute în România și Grecia și de acțiunea politică conservatoare.

Cuvinte cheie: „Arsakion", sănătatea publică, modernizare, conservatorism.

Doctors from the Past: Apostol Arsaki (1783-1874)
– Doctor, Politician and Philanthropist

Abstract: The main subject of the study, around which all ideas are constructed, is the medical and political career of Apostol Arsaki (1783-1874), medicine doctor and conservative politician. The subject is also a good pretext to bring out the evocations about this character: parents, childhood, formative readings, friends, successes and failures, etc. Today, he is known more as a politician than as a physician. To contemporaries, he was one of the greatest landowners in the country, and only a few big landlords – Filipescu, Crețulescu, Golescu, Ghica, Câmpineanu, etc. – deserved to be mentioned with him. His reputation was enhanced by the acts of charity made in Romania and Greece and by the conservative political action.

Keywords: "Arsakion", public health, modernization, conservatism.